

Н.І. Грущинська*

ПІДПРИЄМСТВО ЯК ЄДИНИЙ МАЙНОВИЙ КОМПЛЕКС

Питання купівлі-продажу підприємства як єдиного майнового комплексу є надзвичайно актуальними в умовах сьогодення. Адже підприємство, будучи новоствореною юридичною особою, в установленому законом порядку наділяється майном, необхідним для її діяльності. І саме питання визначення правового режиму даного майна є надзвичайно проблемними як в теоретичному, так і в практичному розумінні. Так, відповідно до ст. 6 Закону України “Про власність”¹, створюючи юридичну особу, власник закріплює за нею майно, яким вона володіє, користується і розпоряджається в порядку, визначеному її статутом (положенням). І саме майнові відносини юридичної особи з особою, що її створила (власником), в основному, і зумовлюють характер її діяльності.

Водночас чинне законодавство оперує поняттям власника юридичної особи лише щодо підприємств. А це означає, що існує власник новоствореної юридичної особи, який може різними законними шляхами (купівля-продаж, приватизація тощо) набувати права приватної власності на єдиний майновий комплекс. Існуючий стан справ гостро ставить питання щодо порівняння підприємства з єдиним майновим комплексом. Адже законодавче регулювання відносин щодо його купівлі-продажу потребують суттєвого вдосконалення. Цьому, беззаперечно, повинні передувати теоретичні розробки в даній сфері, яких, на превеликий жаль, в Україні практично не проводять.

Аналізуючи законодавче врегулювання даного питання, слід відмітити, що Цивільний кодекс України² визначає підприємство як єдиний майновий комплекс (ст. 191). Аналогічний підхід щодо вирішення цього домінує і в підзаконних нормативно-правових актах, зокрема, постановах Кабінету Міністрів України і наказах Фонду державного майна України. Так, наприклад, окремі особливості зазначені щодо продажу цілісного майнового комплексу державних підприємств, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави чи займають монопольне становище на загальнодержавному ринку в наказі Фонду державного майна України від 23.10.2001 р.

Щодо теоретичних розробок, то слід зазначити, що питання купівлі-продажу цілісного майнового комплексу в науковій літературі практично не підіймається. Винятком із цього можуть стати окремі праці Н.С. Демченко³, О. Кравчука⁴, С. Кривобока⁵. Попри те, що Н. Лебідь у своїй праці “Оцінка майна та майнових прав в Україні” звертається в основному до методів оцінки майна і майнових прав у цілому як до загальних об’єктів цивільного права, окремих розділ автор присвячує проблемам визначення і оцінки цілісного майнового комплексу. На її думку, цілісний майновий комплекс — це сукупність активів або сукупність активів і зобов’язань, які дозволяють вести окрему господарську діяльність, тобто автор у такий спосіб отождолює цілісний майновий комплекс із усім підприємством. Окрім цього, Н. Лебідь зазначає також, що цілісними майновими комплексами можуть бути і структурні підрозділи юридичної особи (цехи, відділи), які виділяються у встановленому порядку в самостійні об’єкти і в майбутньому можуть бути зареєстровані як самостійні підприємства.⁶ Існує також і ряд публікацій щодо оренди цілісного майнового комплексу.

© Грущинська Н.І., 2005

* аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

¹ ВВРУ. — 1991. — № 697.

² Цивільний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 16.01.2003р. — К.: Атіка, 2003.

³ Демченко Н.С. Договір купівлі продажу об’єктів приватизації. — К.: Оріяни. 2000 — С. 84.

⁴ Кравчук О. Майновий аспект правового статусу юридичних осіб за новим Цивільним кодексом України. Київ: КМДА, 2004. — С. 39.

⁵ Кривобок С. Деякі питання, пов’язані з визначенням підприємства як майнового комплексу за Цивільним кодексом України. — Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2004. — С. 137.

⁶ Лебідь Н. Оценка имущества и имущественных прав в Украине. — К., 2002. — С. 402.

Справедливості заради слід зауважити, що окремі зарубіжні вчені, зокрема М.І. Брагинський та В.В. Вітрянський,⁷ у своїх працях коло питань, пов'язаних із єдиним майновим комплексом окреслюють більш ширше і детальніше. Це насамперед пов'язано із тим, що для російського законодавця питання щодо єдиного майнового комплексу є не на стільки новаторським та недослідженим. Однак, увага цих авторів в основному зосереджена на вимушеному продажі єдиного майнового комплексу і проблемах його оцінки в даній ситуації. Тому аналіз сучасної цивільно-правової літератури дає нам підстави стверджувати, що питанням особливостей визначення підприємства як єдиного майнового комплексу та відповідно нового об'єкту цивільних прав не була присвячена жодна спеціальна праця.

Саме тому, метою нашої статті є дослідження питань, що пов'язані із визначенням єдиного майнового комплексу — підприємства як нерухомого майна, котре має свої особливості, до складу якого входять борги та зобов'язання. Основне завдання даної роботи полягає в тому щоб провести паралелі між єдиним майновим комплексом і цілим підприємством, знайти подібності і відмінності, визначити правовий режим майна його структурних підрозділів.

Поняття підприємства як єдиного майнового комплексу в цивільних правовідносинах виникло ще в 90-х роках і було пов'язано з процесами роздержавлення і приватизації. На тому етапі приватизаційне законодавство дозволило визначити сутність і склад майнових комплексів підприємств і реальну матеріальну цінність для учасників ринкових відносин. Саме це законодавство і стало передумовою для трансформації підприємства із суб'єкта цивільних правовідносин в об'єкт права.

Відповідно до положень нового ЦК України підприємство як об'єкт цивільного обороту є не просто річ чи сукупність речей, а саме єдиний майновий комплекс, що включає до свого складу разом із нерухомістю (земельними ділянками, будівлями, спорудами тощо) і рухоме майно (устаткування, інвентар, сировину, продукцію), а також зобов'язальні права вимоги, борги і деякі виключні права — торговельну марку чи інше позначення. І саме тому питання вивчення підприємства як комплексного об'єкту цивільних прав, підвищення його оборотоздатності як у цілому, так і окремих його частин — не було ще достатньо досліджено в Україні на сьогоднішній час. Хоча деякі положення нового ЦК України присвячені саме цим статтям. Так, аналіз ст. 191 ЦК свідчить, що всі елементи, які становлять майно підприємства, повинні бути об'єднані між собою і підпорядковані єдиній меті використання. Саме така цілісність елементів майнового комплексу є основною ознакою, що відрізняє підприємство як об'єкт цивільних прав.

Окрім цього, на сьогоднішній день чинне законодавство, а саме ч. 1 ст. 5 Закону України "Про приватизацію державного майна"⁸, ч. 1 ст. 4 Закону України "Про оренду державного і комунального майна"⁹, п. 3.2.8. ст. 3 Закону України "Про податок на додану вартість"¹⁰, які розглядають поняття "єдиного майнового комплексу" і "цілісного майнового комплексу" як однорідні. Зокрема, цілісний майновий комплекс є господарський об'єкт із завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг) з наданою йому земельною ділянкою, на якій він розміщений, автономними інженерними комунікаціями, системою енергопостачання. Сукупність активів цілісного майнового комплексу повинна забезпечити ведення ним окремої підприємницької діяльності на постійній та регулярній основі. Тобто таке підприємство повинно безперервно функціонувати.

Водночас підприємство як єдиний майновий комплекс може розглядатись як складна річ, бо складається з рухомого і нерухомого майна, яке утворює єдине ціле. І саме як складна річ підприємство характеризується ознаками:

⁷ Вітрянський В.В., Брагинський М.И. Договорное право. Книга вторая. Договоры о передаче имущества. — М.: Статут, 2000. — С. 12.

⁸ ВВР. — 1992. — № 24. — Ст. 348.

⁹ ВВР. — 1995. — № 15. — Ст. 99.

¹⁰ ВВР. — 1997. — № 21. — Ст. 156.

- складається з різнорідних речей, складові частини такої речі фізично не пов'язані між собою,
- сукупність речей утворює єдине ціле, яке використовується за загальним призначенням,
- кожна з частин такої речі може використовуватись за тим же призначенням, що і з усіма, не виконуючи при цьому щодо них ролі належності¹¹.

Складна річ є подільною, тому ст. 191 ЦК України і передбачає можливість частини підприємства як майнового комплексу бути об'єктом договорів купівлі продажу, міни, застави та інше. В цьому проявляється така властивість підприємства, як оборотоздатність (ч. 1 ст. 178), тобто здатність вільно відчужуватись або переходити до іншої особи в порядку правонаступництва.

Відповідно до ст. 95 ЦК України передбачені тільки такі відокремлені підрозділи юридичної особи як філії та представництва. Вони розглядаються як її складові. Так і майно, яке призначене для виконання останніми своїх функцій і розглядаємо як складову підприємства — єдиного майнового комплексу. Це ж стосується й таких відокремлених підрозділів внутрішньої побудови юридичної особи, як цехів, відділів тощо, майно яких теж слід розглядати як складові єдиного майнового комплексу. Наведене дає нам підстави відстоювати доцільність введення щодо майна відокремлених підрозділів юридичної особи окреме поняття “майновий комплекс”. Адже якщо майно цілого підприємства визнавати як єдиний майновий комплекс, котре виступає самостійним об'єктом цивільно-правових договорів, то для його структурних підрозділів досить вдалим було б застосувати поняття — майновий комплекс. Отже майнові комплекси — це сукупність майна відокремлених підрозділів з яких і складається підприємство — єдиний майновий комплекс.

Аналогічна позиція втілена законодавцем і в Законі України “Про приватизацію державного майна”, де в ч. 1 ст. 5 визначено, що до об'єктів державної власності, котрі підлягають приватизації належить майно підприємств, цехів, виробництв, дільниць, інших підрозділів, які є єдиними (цілісними) майновими комплексами, коли при їх виділенні в самостійні підприємства не порушується технологічна єдність виробництва. Тобто саме майно структурних підрозділів утворювало майновий комплекс.

В свою чергу, ч. 1 ст. 4 Закону України “Про оренду державного майна” зазначає, що частини підприємства: як філії, цехи, дільниці, — майно яких може виступати як цілісні майнові комплекси — об'єкти оренди. Ознакою таких цілісних майнових комплексів є їхній баланс при виділенні їх в самостійне підприємство. Адже йдеться, перш за все, про чітке наділення частини підприємства не лише певною сукупністю майна, але і сукупністю майнових прав і обов'язків. Залежно від особливостей майна підприємства законодавство визначає його різноманітний правовий режим, допустимі способи набуття прав на майно, обсяг і зміст таких прав, а також обов'язків і межі їх здійснення. Так, наприклад Закон України “Про приватизацію державного майна” зазначає, що приватизації не підлягають об'єкти, що мають загальнодержавне значення, а також казенні підприємства.

Отже, підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок про наступне, що підприємство — єдиний майновий комплекс є складною річчю, що підпорядкована єдиній меті і утворює єдине ціле. Підприємство як єдиний майновий комплекс складається із відокремлених підрозділів — майнових комплексів, котрі не виступають самостійними об'єктами у цивільно-правових договорах, а лише утворюють його внутрішню структуру. В свою чергу, оскільки єдиний майновий комплекс — це ціле підприємство, то майновий комплекс — лише структурна його одиниця. Вказане вкотре підкреслює, що питання правового режиму підприємства як єдиного майнового комплексу, а також системи майнових відносин, які реалізуються у господарському обороті підприємством, потребують детального правового вивчення, що сприятиме належному законодавчому регулюванню.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільного права і процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

¹¹ Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Часть первая (постатейный). — М.: Юрид.фирма «Контракт» ИНФРАМ, 2003. — С. 228.